

„MIASTO-OGRÓD” ŻARKI. HISTORIA

Mieszkańcom Żarek Letniska

**Dorota
Malczewska-Pawelec**

**„MIASTO-OGRÓD”
ŻARSKI
Historia**

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2022

Recenzja:
Jarosław Kita

Spis treści:

Wstęp	7
Rozdział I. Fundatorzy	21
Raczyńscy z Wielkopolski	26
Kraśnińscy	41
Dzieciństwo i młodość Karola Raczyńskiego	61
Małżeństwo	70
Złoty Potok	73
Rozdział II. Dobra ziemskie Żarki powiatu będzińskiego	87
Z dawnej przeszłości Żarek	90
Steinkeller i czas <i>prosperity</i>	92
Z rąk do rąk i powolny upadek	102
Dziedzic Złotego Potoku właścicielem Żarek	109
Rozdział III. Narodziny projektu osady letniskowej w lasach żareckich	115
Karol Raczyński na tle ziemiaństwa II RP	120
Życie i gospodarowanie w Złotym Potoku	126
W obliczu konieczności parcelacji	133
Idea „miasta-ogrodu”	139
Aplikacja pomysłu w żareckich lasach	144
Rozdział IV. Kolonia Letnia Żarki jako twórcza realizacja koncepcji „miasta-ogrodu”	153
Pierwsza parcelacja	155
Druga parcelacja	160
Wyzwania inwestycyjne i marketingowe	163
Perturbacje formalne i finansowe	175
Postępowanie parcelacyjne w praktyce	180

Rozdział V. Życie codzienne w Kolonii Letniej Żarki	199
Domy i pensjonaty	202
Mieszkańcy i letnicy	210
W sezonie	213
Moda i stroje	219
Po sezonie	222
Stowarzyszenie	225
Zakończenie	242
<i>Post-Scriptum</i>	247
Okupacja	249
Nowe porządki	254
Po transformacji ustrojowej: powrót pamięci „miasta-ogrodu”	259
Wykaz źródeł i literatury	265
Spis ilustracji	279
Aneksy:	
Genealogia Raczyńskich herbu Nałęcz, linia Wielkopolska	283
Genealogia Branickich herbu Korczak	284
Genealogia Potockich herbu Pilawa (Stanisław Szczęśny Potocki i Józefina z Mniszchów)	284
Genealogia Potockich herbu Pilawa (Stanisław Szczęśny Potocki i Zofia Celice-Glavani)	284
Genealogia Krasieńskich herbu Ślepowron	285
Genealogia Czetwertyńskich ze Skidla herbu Pogoń Ruska	285
Genealogia Raczyńskich ze Złotego Potoku	286
Wykaz przedwojennych nabywców działek w Kolonii Letniej Żarki	287
Indeks osób	313
Indeks miejscowości	325
Streszczenia	329

Wstęp

Żarki Letnisko, niewielka miejscowość położona w Jurze Krakowsko-Częstochowskiej, znana mieszkańcom śląsko-zagłębiowskiej konurbacji ze swoich walorów przyrodniczych i rekreacyjnych, należy do bardzo rzadkich w skali kraju przykładów udanej, międzywojennej parcelacji realizowanej pod szyldem „miasta-ogrodu”. Rekonstrukcja procesu jej powstawania, rozpoczętego formalną, urzędniczą decyzją wydaną w 1928 roku i przerwano nagle wybuchem II wojny światowej we wrześniu 1939 roku, stanowiła zasadniczy cel pracy¹.

Choć opowieść nasza koncentruje się na owych jedenastu (a faktycznie to jedynie dziesięciu) latach zawartych pomiędzy wspomnianymi wyżej datami, jej ramy czasowe zakreślone są znacznie szerzej. Z jednej strony, sięgamy do pierwszej połowy XIX wieku, wprowadzając na scenę antenatów Stefanii i Karola Raczyńskich ze Złotego Potoku, pomysłodawców projektu „miasta-ogrodu” Żarki i fundatorów osady, z drugiej zaś – dochodzimy do czasów współczesnych, przedstawiając skrótowo dalsze losy miejscowości².

Tematyka pracy lokuje ją w nurcie historii regionalnej i/lub historii lokalnej³, który ma długą i chwalebłą tradycję w polskim

---

¹ Temat ten po raz pierwszy, w ograniczonym jeszcze zakresie, podjęłam w artykule D. MALCZEWSKA-PAWELEC: *Idea uzdrowiska wśród sosen. Żarki hrabiostwa Raczyńskich*. W: *Wybrane elementy historii uzdrowisk polskich i niemieckich do 1945 r.* Red. B. PŁONKA-SYROKA, A. SYROKA. Wrocław 2017, s. 209–230.

² Dla ścisłości dopowiedzmy już teraz, iż w okresie międzywojennym „miasto-ogród” Żarki nosiło formalną nazwę Kolonia Letnia Żarki.

³ Choć w praktyce badawczej polskich dziejopisarzy oba te terminy często stosowane są zamiennie, to istnieje pomiędzy nimi pewna różnica znaczeniowa. Ten pierwszy ma zakres szerszy – odnosi się do badania i przedstawiania przeszłości regionu historycznego, czyli określonego (niekiedy całkiem rozległego) terytorium, zamieszkanego przez ludność związaną wspólnymi dziejami, różnymi

piśmiennictwie historycznym. Krajowa regionalistyka już dawno wydobyla się z „dziecięcego” stadium prostego „historycznego zbieractwa”, kiedy to badacz jedynie „katalogował” wydarzenia z przeszłości jakiegoś obszaru/miejsca, zwłaszcza te „nadzwyczajne”, czy w jakiś sposób „wyjątkowe”. Niemniej praktykowanie jej tak, aby pozostawać w zgodzie z aktualnymi wymaganiami historycznej metodologii oraz warsztatu, wciąż dla wielu autorów okazuje się wyzwaniem zarówno badawczym (w sensie skutecznego poznawczo eksplorowania danych historycznych), jak i narracyjnym (w sensie umiejętności opowiadania swoim czytelnikom o regionalnych/lokalnych dziejach). Świadczy o tym debata od dawna (aczkolwiek ze zmiennym natężeniem) rozwijająca się na ten temat w polskim środowisku historycznym. Wymienia się w niej, obok różnorodnych bezdyskusyjnych osiągnięć naszych regionalistów, także rozmaite słabości, wciąż trapiące takie dociekania, a także formułuje zalecenia, jak można je przewyciężyć⁴. Aby jednak Czytelnika niniejszej

---

pod jakimś istotnym (rozmaicie zresztą definiowanym) względem od dziejów innych, podobnych jednostek terytorialno-ludnościowych. Drugi z wymienionych terminów – wyraźnie zawężony w stosunku do poprzedniego – dotyczy zdarzeń i faktów zaistniałych na ograniczonym, wąsko zakreślonym terenie zamieszkałym przez jakąś małą społeczność (np. mieszkańców wsi czy miasteczka). Szerzej zob. A. STĘPNIK: *Historia regionalna i lokalna. W: Współczesna dydaktyka historii*. Red. J. MATERNICKI. Warszawa 2004, s. 111–112.

⁴ Dodajmy jednak, że dyskusja ta ogniskowała się przede wszystkim wokół zagadnień badania dziejów miast, względnie całych rozleglejszych regionów (czy krain) historycznych. Zob. w szczególności: Ł. CHAREWICZOWA: *Przegląd nowszych monografii miast polskich*. „Kwartalnik Historyczny” 1928, R. 42, z. 2, s. 391–403; *Metodologiczne i dydaktyczne problemy historii regionalnej*. Red. J. PÓŁCWIARTEK, A. ZIELECKI. Rzeszów 1977; A. WYROBISZ: *O pojmowaniu regionów historycznych w nauce polskiej*. „Kwartalnik Historyczny” 1986, R. 93, nr. 1, s. 133–148; H. SAMSONOWICZ: *Historiografia regionalna w Polsce po II wojnie światowej*. „Kwartalnik Historyczny” 1987, R. 94, nr 1, s. 279–292; A. STĘPNIK: *Historia regionalna i lokalna w Polsce 1918–1939. Badania i popularyzacja*. Lublin 1990; *O uprawianiu i znaczeniu historii regionalnej*. Red. c. NIEDZIELSKI. Ciechanów–Toruń 1991; *Kronikarz a historyk. Atuty i słabości regionalnej historiografii*. Red. J. SPYRA. Cieszyn 2007; *O nowy model historycznych badań regionalnych*. Red. K. MAKOWSKI. Poznań 2007. Refleksja nad badaniem i przedstawianiem dziejów osad wiejskich pozostaje słabo rozwinięta prawdopodobnie dlatego, że próby tego rodzaju były do niedawna bardzo nieliczne. Trzeba jednak dodać, że w ostatnich latach obserwujemy zauważalny przyrost pozycji dotyczących historii kolejnych takich miejscowości.

pracy nie absorbować zanadto tym wątkiem, ograniczymy się do związłego zasygnalizowania jedynie paru kwestii najistotniejszych i najczęściej w niej podnoszonych.

Wśród nich najdonośniej chyba wybrzmiewa zarzut faktograficznego ujmowania przeszłości, polegającego na przedstawianiu w chronologicznym porządku możliwie największej liczby faktów z zakresu lokalnych czy regionalnych dziejów. Dominacja takiego właśnie podejścia utrudnia uchwycenie uwarunkowań (przyczyn) zaistnienia tychże faktów, a także należyte oddanie łączących je relacji rozmaitej natury (zwłaszcza tych głębszych). Historia zostaje fałszywie zredukowana do prostego ciągu zdarzeń i przez to nie może być ukazana jako proces – skomplikowany, dynamiczny, wewnętrznie powiązany na rozmaite sposoby (niekiedy naprawdę zaskakujące i rozciągłe w czasie oraz przestrzeni). Niezdolność do oddania procesualnego wymiaru przeszłości uniemożliwia też ukazanie danej miejscowości wraz ze społecznością jej mieszkańców jako swoistej całości – historycznie niepowtarzalnego i „tętniącego życiem” organizmu. Wynikać to może – powiada się niekiedy – z kłopotów, jakich doświadcza niejeden badacz-regionalista w momencie, gdy przychodzi do wskazania „osi syntezy” w rozwijanej przez siebie opowieści. W obliczu trudności z określeniem takich „wiodących motywów” danej lokalnej historii, zmuszony jest pisać bez wyboru (a niekiedy i bez porządku) „o wszystkim co się zdarzyło”. Bardzo trudno jest wtedy oddać szczególną atmosferę owego „miejsca na ziemi”, którą współtworzyli (w ramach takiej czy innej specyfiki przyrodniczo-przestrzennej) żyjący w nim konkretni ludzie ze swoimi problemami, pragnieniami, nawykami, emocjami, czerpiący z dziedzictwa swoich przodków, i projektujący jakąś przyszłość dla siebie i swych potomków.

Należyte oddanie swoistości miejsca oraz bytującej w nim ludzkiej społeczności wymaga też odpowiedniego konstruowania

---

Wiele z tych prac przybiera jednak, co trzeba stwierdzić z pewnym ubolewaniem, postać niemal wyłącznie „prostych” wypisów ze źródeł, pozbawionych często nawet elementarnej autorskiej narracji (nie mówiąc już o jakiegokolwiek bądź próbie głębszej konceptualizacji).

samej autorskiej narracji. Ma to zresztą istotne znaczenie także w wymiarze podnoszenia atrakcyjności historii regionalnej/lokalnej w oczach odbiorców (w znacznie większym stopniu niż inne nurty dziejopisarskie zorientowana jest ona przecież na „zwykłego” czytelnika, spoza profesji historycznej). W pierwszym rzędzie winna zatem narracja przybierać postać „opowiadania historii” – i to możliwe „potoczystego”, angażującego uwagę i emocje czytelnika. Autor nie powinien zatem ograniczać się, jak to do tej pory często bywało, do zobiektywizowanego („suchego”) opisu zdarzeń, zdominowanego przez „wyliczankę” faktów i nazwisk, tabel oraz liczb. W opowieść koniecznie powinny być też wbudowane elementy wyjaśniające, ukazujące genezę i przyczyny zaistniałych wypadków, wskazujące jakie czynniki/fakty były kluczowe (a więc wymagające głębszego naświetlenia), a jakie wtórne czy trzeciorzędne (wystarczy zatem o nich napomknąć). W wyjaśnieniach trzeba uwzględniać „czynnik ludzki” (z właściwym mu subiektywizmem), a także procesy i zależności „obiektywne”, czyli niezależne od woli i świadomości przedstawianych osób, a czasem nawet przez nie nierejestrowane – mimo że faktycznie istotne dla prezentowanego biegu zdarzeń.

W modelowym zatem ujęciu, historia regionalna/lokalna powinna cechować się nie tylko rzetelnością opartych na źródłach badań, pogłębioną refleksją nad istotną naturą omawianego splotu zdarzeń, ale także barwnym i interesującym przedstawieniem treści historycznych oraz w miarę możliwości rozbudowaną ikonografią ilustrującą i/lub dopełniającą werbalny przekaz. Przygotowując niniejszą pracę, autorka pracowała ze świadomością tych wszystkich wyzwań i wymogów. Na ile faktycznie zdołała im wyjść naprzeciw, osądzą oczywiście sami Czytelnicy.

Historia danego konkretnego miejsca, opisywanego w wąskich ramach chronologicznych (jak nominalnie jest czy być powinno w przypadku tu prezentowanym) zawsze okazuje się być wielorako powiązana z całym szeregiem rozleglejszych, skomplikowanych, rozłożonych w czasie i przestrzeni procesów oraz zjawisk różnorodnej natury. Właściwe przedstawienie i należyte zrozumienie tego, co

działo się miejscowo w najbardziej nawet zawężonym, lokalnym „tam i wtedy” (przykładowo, na lesistym krańcu zaniedbanego majątku Żarki w II dekadzie międzywojnia) wymaga zatem rekursu do szeregu spośród nich. Nie byłoby więc Kolonii Letniej Żarki, gdyby w horyzoncie całego XIX stulecia inaczej „poukładały się” konkretne koligacje rodzinne i decyzje majątkowe w kilku wpływowych polskich rodach arystokratycznych. Te zaś były funkcją nie tylko indywidualnych motywacji poszczególnych osób, ale też pewnych ogólniejszych norm i reguł kulturowych całego tego ziemiańsko-arystokratycznego środowiska, a także jego ewoluującej pozycji w społeczeństwie. Podobnie, sama idea „miasta-ogrodu” mogła zrodzić się na gruncie specyficznych procesów ekonomiczno-społecznych oraz kulturowych zaistniałych na terenie wysoce uprzemysłowionego i zurbanizowanego Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii czasów późnej królowej Wiktorii. Inne znowu okoliczności – natury gospodarczej, prawnej etc. – warunkowały dynamikę jej recepcji na doświadczających kapitalistycznej modernizacji ziemiach polskich przed I wojną światową oraz w II Rzeczypospolitej.

Świadomym zamierzeniem autorskim stała się więc próba przedstawienia nie tylko samego, ściślej rozumianego procesu zakładania Kolonii Letniej Żarki, ale i szerzej zarysowanej genezy powstania tej szczególnej miejscowości. Chodziło o to, aby jedno i drugie umieścić w kontekście przemian ideowych, społecznych, gospodarczych, politycznych właściwych czasom, w których miały miejsce interesujące nas wydarzenia. Takie ujęcie znacząco rozszerzyło horyzont poruszanej problematyki. Stworzyło bowiem możliwość ukazania tego konkretnego przedsięwzięcia jako specyficznego wytworu epoki dwudziestolecia międzywojennego, wyrosłego przede wszystkim na bazie jej ekonomicznych realiów, ram prawnych czy ówczesnych społecznych oczekiwań. Jednocześnie pokazano, że w istocie finalizowało ono pewne ciągi czy sploty wypadków różnorodnej natury, faktycznie zakorzenione w odleglejszej przeszłości. Pisaniu pracy towarzyszył ponadto zamysł odsłonięcia stosunkowo

rzadko eksplorowanego badawczo obszaru rzeczywistości II RP, a mianowicie sfery życia codziennego, w szczególności zaś tego specyficznego jej aspektu, który wiązał się z wypoczynkiem, rekreacją i czasem wolnym od pracy.

Książka ma licznych bohaterów. Jedni przybierają wymiar ogólnokrajowy i/lub regionalny, inni jedynie lokalny. Podmiotem pierwszoplanowym pozostaje oczywiście wspomniana już wcześniej para małżeńska, Stefania i Karol, hrabiostwo Raczyńscy. Obok nich oraz w tle – tym bliższym oraz dalszym – przewija się korowód różnobarwnych postaci, mniej lub bardziej zaskakujących swoją obecnością. Spotkamy zatem w naszej opowieści Piotra Steinkellera, rzutkiego przedsiębiorcę i kapitalistycznego pioniera pierwszej połowy XIX wieku, generała Wincentego Krasińskiego, wiernego oficera cesarza Napoleona, a później lojalnego poddanego kolejnych rosyjskich carów, jego syna Zygmunta, obdarzonego niezwykłym talentem literackim i uznawanego za trzeciego wieszczą narodowego, arystokratę-ekscentryka Edwarda Raczyńskiego, mecenasa polskiej kultury i hojnego sponsora miasta Poznania, jego syna i dziedzica Rogera, człowieka o niezwykłej fantazji, uchodzącego w swoich czasach za prawdziwego „oryginała”, a przy tym zaangażowanego polskiego patriotę, trzy piękne siostry Branickie (Elżbietę, Zofię i Katarzynę), wnuczki po mieczu i kądzieli niesławnych targowiczian Franciszka Ksawerego Branickiego oraz Stanisława Szczęsnego Potockiego, czy wreszcie wywodzącego się ze znanej i poważanej wielkopolskiej rodziny ziemiańskiej Tadeusza Morawskiego z najbliższymi krewnymi. W galerii przywołanych na kartach pracy osób nie mogło także zabraknąć rodziców Karola Raczyńskiego, to jest Marii Krasińskiej i Edwarda Aleksandra Raczyńskiego, jego niezwykłej (na wiele sposobów) macochy Róży z Potockich Raczyńskiej, *primo voto* Krasińskiej, czy też jego przyrodnych braci Rogera i Edwarda – postaci wielce wpływowych na polu polityki, gospodarki oraz dyplomacji międzywojennej Polski.

Wprowadzając wspomniane wyżej osoby na karty niniejszej opowieści, staraliśmy się nie ograniczać wyłącznie do podawania

„suchych” faktów z ich biografii, ale naświetlić też nieco – adekwatnie oczywiście do roli odegranej w rekonstruowanym w książce procesie – jakiś rys ich niepowtarzalnych osobowości, konkretne wyzwania, przed którymi stawali, czy też będące ich udziałem emocje, wzruszenia i dramaty. Takie narracyjne ujęcie powinno sprzyjać ugruntowaniu bardziej realistycznego (w stosunku do tego powszechnie przyjmowanego, potocznego) wyobrażenia odnośnie do warunków i jakości egzystencji osób wywodzących się z wyższych społecznie, kulturowo i finansowo sfer. Z tych nielicznych i skromnych (z konieczności) odstępów wyłania się nierzadko obraz złożony, daleki od rzekomej sielanki i „powieściowej” idylli. Podobnie, jak w przypadku pozostałych śmiertelników, życie wielu z nich naznaczone bywało chorobami, troskami (w tym i tymi dotyczącymi materialnej strony egzystencji), lękami o przyszłość swoją i najbliższych (szczególnie uzasadnionymi w czasach rewolucyjnych wstrząsów) czy też wielkimi rodzinnymi tragediami.

Drugim zasadniczym bohaterem rozprawy staje się w pewnym momencie pracy pewien szczególnie podmiot zbiorowy, to jest mieszkańcy nowoutworzonego „miasta-ogrodu” Żarki. To w dużym stopniu dzięki ich zaangażowaniu zaprojektowana na papierze miejscowość, obejmująca obszar gęsto porastającego sosnowego lasu oraz pozostałości dawnej osady młyńskiej, przybierała kształt i charakter coraz bardziej zbliżony do planowanego. Portret tej wspólnoty, zarówno w rozumieniu wąskim (stali mieszkańcy), jak i pojmowanej szerszej, z uwzględnieniem licznych zastępców sezonowych gości i bywalców, kreślimy w odwołaniu do ich rutynowych zajęć, nawyków czy sposobów spędzania świątecznego czasu. Wśród tej mało zindywidualizowanej zbiorowości udało się nam „uchwycić” i zidentyfikować także konkretne, wybijające się z tła, postacie. Przeważnie są to rzutcy inwestorzy i/lub osoby szczególnie mocno zaangażowane w działalność na rzecz rozwoju miejscowości. Pośród nich pojawiają się także pierwsi budowniczy osady – wykonawcy robót ciesielskich, stolarskich czy murarskich. Przywołujemy ich nazwiska i w miarę możliwości rozszerzamy zakres informacji o ich dalszych losach.

Książka niniejsza zrodziła się z różnych motywacji. Jedną z nich było pragnienie ukazania oryginalnego, a niemal nieobecnego w literaturze historycznej, projektu „miasta-ogrodu” materializującego się na obszarze dóbr żareckich przedwojennego województwa kieleckiego. Niemniej ważna była także chęć ocalenia od zapomnienia (jakkolwiek trywialnie by to nie zabrzmiało) indywidualnego i zespołowego trudu, wysiłku oraz przedsiębiorczości, które w największym stopniu przesądziły o sukcesie tego złożonego od strony prawnej, organizacyjnej i ekonomicznej przedsięwzięcia. W tym miejscu warto wspomnieć o kolejnym imperatywie, jakim stało się dla autorki zadanie przywrócenia dobrej pamięci Stefanii i Karola Raczyńskich ze Złotego Potoku, należnej im chociażby tylko z tytułu wieloletniej a owocnej działalności, prowadzonej na rzecz ziemi częstochowskiej. Z powodów ideologicznych, przez cały okres PRL-u, ich dorobek, dotyczący wielu różnych sfer aktywności, skazywany był na całkowite zapomnienie. Co więcej, podejmowano działania mające na celu ich zdyskredytowanie. W końcu też nie ostatnią przyczyną skłaniającą do napisania tej książki był fakt osobistego związku autorki z opisywanym miejscem. Przeżyte w nim chwile zaowocowały nie tylko głęboką wdzięcznością wobec wszystkich, którzy przysłużyli się do jego powstania, ale także pewnym uświadomionym sobie zobowiązaniem moralnym dania świadectwa staraniom ich wszystkich.

Praca składa się z pięciu zasadniczych rozdziałów. W pierwszym, zatytułowanym *Fundatorzy*, wprowadzeni zostają główni bohaterowie – hrabiostwo Raczyńscy ze Złotego Potoku. Ich prezentacja składa się z kilku niejako odstępów. Najpierw przedstawiamy przodków Karola, zarówno ze strony męskiej (Raczyńscy), jak i żeńskiej (Kraśińscy). Następnie kreślimy obraz jego dzieciństwa i młodości, dochodząc do kulminacyjnego momentu, jakim było zawarcie związku małżeńskiego z księżniczką Stefanią Czetwertyńską. Dalej, cofając się niejako, koncentrujemy się na okolicznościach nabycia dóbr złotopotockich przez odległego przodka Karola, Wincentego Kraśińskiego, oraz dalszych ich losach. Fakt posiadania przez na-

sze go bohatera rodzinnego gniazda w tym właśnie miejscu okazał się bowiem zasadniczy dla późniejszej decyzji hrabiego o pozyskaniu ulokowanego nieopodal majątku ziemskiego Żarki. Nabycie zaś tegoż z kolei, z czasem przywiodło Raczyńskiego do realizacji opisywanego przez nas projektu „miasta-ogrodu”. Narrację losów dóbr złotopotockich i ich właścicieli przerywamy w latach bezpośrednio poprzedzających wybuch I wojny światowej. Parę młodych małżonków Raczyńskich, cieszącą się już kilkuletnim, udanym (o ile można sądzić) pożyciem, zostawiamy wraz z dwójką dzieci w świeżo podówczas odremontowanym pałacu.

W rozdziale II przybliżamy dzieje wspomnianych wyżej dóbr ziemskich Żarki, od ich najodleglejszych, uchwytnych źródłowo początków (sięgających czasów średniowiecza), aż do momentu zakupu posiadłości przez Karola Raczyńskiego w 1916 roku. Uwagę skupiamy tu jednak przede wszystkim na dziewiętnastowiecznych losach dóbr żareckich, naznaczonych epizodami radykalnie odmiennymi w wymiarze przychylności fortuny. W tej właśnie części rozprawy pojawia się wspomniany już wcześniej Piotr Steinkeller ze swoją wspaniałą wizją rozwoju posiadłości w oparciu o jej naturalne zasoby oraz inwestycje, bazujące na najnowocześniejszych osiągnięciach ówczesnej myśli technicznej. Koniec wspomnianej epoki to dla majątku czasy stagnacji i marazmu. „Przechodni”, pozbawiony jest prawdziwego gospodarza, coraz bardziej kurczy się w wyniku postępujących rozprzedaży. Próbujemy nieco odślonić mechanizm tego rozłożonego w czasie procesu „osuwania się w dół”, a także przedstawić szczegóły transakcji, w wyniku której pozostałość nieruchomości przeszła w posiadanie właściciela dóbr Złoty Potok. Zastanawiamy się tu także nad towarzyszącą temu zakupowi motywacją hrabiego Raczyńskiego.

Kolejny rozdział, zatytułowany *Narodziny idei osady letniskowej w lasach żareckich*, generalnie poświęcony jest nakreśleniu wieloaspektowego tła, które w sposób pośredni, ale naszym zdaniem zasadniczy, wpłynęło na decyzję o parcelacji części zakupionego majątku Żarki oraz o utworzeniu tam nowej osady nawiązującej

do idei „miasta-ogrodu”. Wracamy zatem ponownie do Złotego Potoku i próbujemy zrekonstruować zaistniałe wówczas (są to lata 20. XX w. i pierwsza, niełatwa dekada egzystencji świeżo odrodzonej Rzeczypospolitej), wyzwania natury gospodarczej, społecznej i kulturowej, przed którymi stanęli Raczyńscy jako reprezentanci warstwy najwyższej stojącej w hierarchii społecznej, wyznaczonej kryterium ilości posiadanej ziemi, prestiżu, czy międzynarodowych kontaktów. Przywołując rozmaite wydarzenia i procesy – jako czynniki sprawcze o zróżnicowanym, rzecz jasna, zasięgu i polach oddziaływania – uwagę skupiamy najmocniej na kwestii reformy rolnej i konsekwencjach z niej wynikających, jako najważniejszym czynnikiem sprawczym wspomnianych wyżej poczynąń Raczyńskich. Szkicujemy także pokrótce w tym rozdziale historię idei „miasta-ogrodu” i jej ewolucyjne przeobrażenia, zarówno w kontekście szerszym, to jest europejskim, jak i w tym węższym, krajowym.

W rozdziale IV, zatytułowanym *Kolonia Letnia Żarki jako twórcza realizacja koncepcji „miasta-ogrodu”*, rekonstruujemy proces powstawania osady od strony formalno-prawnej. W oparciu o regulujące procedurę parcelacji akty prawne (ustawy, rozporządzenia, okólniki), niejako odtwarzamy standardowy (modelowy) przebieg takiego kilkustopniowego postępowania, a następnie „wpisujemy” weń konkretne już działania podejmowane przez Zarząd Dóbr hr. Karola Raczyńskiego. W dalszej części rozdziału omawiamy szczegółowo, na podstawie zachowanych planów, kształt osady, zarówno ten pierwotny, jak i ten późniejszy, zaistniały skutkiem znaczącego powiększenia jej obszaru. Ważką częścią tej analizy jest próba uchwycenia w Żarkach obecności charakterystycznych dla projektu „miasta-ogrodu” elementów przestrzennych. Wskazujemy jednocześnie, iż Raczyńscy dokonali udanej modyfikacji konceptu, polegającej na wzbogaceniu go o nowe, niewystępujące dotąd składniki. Na tak zarysowanym tle przedstawimy następnie sam proces parcelacji gruntów, w wyniku której powstać miała nowa osada o nazwie Kolonia Letnia Żarki. W centrum zainteresowania znalazły się następujące kwestie szczegółowe: tempo parcelacji, jej

zasięg, wielkość zbywanych działek, kręgi potencjalnych nabywców, działania promocyjno-reklamowe czy też pierwsze inwestycje infrastrukturalne, niezbędne do funkcjonowania miejscowości. Ostatnim poruszonym wątkiem jest ukazanie procesu dochodzenia do własności z perspektywy nabywców parcelowanych działek. Przedstawiamy zapisane w aktach prawnych regulacje w tej sprawie, okoliczności i miejsca podpisywania umów przedwstępnych, a następnie notarialnych aktów kupna-sprzedaży, a także szczegółowe warunki nabywania działek oraz ich ceny.

Ostatni, piąty rozdział poświęcony jest różnym aspektom życia codziennego w Kolonii Letniej Żarki. Przedmiotem rozważań stały się tutaj następujące zagadnienia: proces rozbudowy miejscowości i jego efekty budowlano-architektoniczne, sposoby spędzania wolnego czasu w okresie wakacyjnym, rytm dnia wczasowiczów, letniskowa moda oraz życie miejscowości po sezonie. Istotnym wątkiem poruszonym w tej części pracy stała się także sprawa powołania do życia Towarzystwa Przyjaciół Kolonii Letniej Żarki.

Ten zasadniczy zrąb opracowania uzupełnia jeszcze *Post Scriptum*, prezentujące rys dalszych dziejów miejscowości aż po czasy współczesne. Nie chodziło w nim jednak o „proste dopełnienie” historii Kolonii Letniej Żarki (znanej już teraz jako Żarki Letnisko), ale o próbę odpowiedzi na pytanie czy – i w jakim stopniu? – zasadnicze właściwości przedwojennego „miasta-ogrodu” zdołały przetrwać kolejne dziesięciolecia radykalnie odmienionej społeczno-politycznej rzeczywistości.

Praca powstała w oparciu o źródła archiwalne i drukowane. Zasoby Archiwum Państwowego w Częstochowie, Archiwum Państwowego w Katowicach oraz Archiwum Państwowego w Kielcach umożliwiły w szczególności rekonstrukcję procesu parcelacyjnego żareckich dóbr oraz dostarczyły informacji o zasiedlaniu nowo-tworzonej miejscowości. Niezmiernie cennym źródłem okazały się szczęśliwie ocalone z pożogi wojennej księgi wieczyste dóbr żareckich, w tym i samej Kolonii Letniej Żarki, przechowywane w Archiwum Sądu Rejonowego w Myszkowie. Pozwoliły one bowiem

między innymi przygotować względnie pełny, w naszej ocenie, wykaz zakupionych działek oraz ich właścicieli, obejmujący okres do wybuchu II wojny światowej. Ważne dla odtworzenia działań Zarządu Dóbr hr. Raczyńskiego Złoty Potok w kontekście nowej inicjatywy, jaką było powołanie do życia „miasta-ogrodu” Żarki, były także zachowane kopiały tegoż Zarządu, a także księgi majątkowe, przechowywane w Muzeum Regionalnym im. Zygmunta Krasińskiego w Złotym Potoku. Pozwoliły one ponadto uzyskać szerszy wgląd w kondycję finansową Raczyńskich, procedurę wchodzenia we własność nabywców działek z parcelowanych, a przeznaczonych pod przyszłą Kolonię Letnią, dóbr żareckich. Dostarczyły też wielu szczegółowych informacji, odnoszących się do rozwoju infrastrukturalnego miejscowości.

Pomocniczą i uzupełniającą rolę odegrała kwerenda lokalnej i regionalnej prasy, obejmująca „Gońca Częstochowskiego” oraz „Express Zagłębia”, przeprowadzona w odniesieniu do interesującego nas okresu. Głównym jej celem było zbadanie medialnego „nagłośnienia” inicjatywy budowy „miasta-ogrodu” Żarki. Incydentalnie odwołujemy się także do wybranych tytułów prasowych, pochodzących z pierwszej połowy XIX wieku, w których pojawiały się wzmianki dotyczące losów majątku Żarki lub też informacje o wydarzeniach natury towarzyskiej czy obyczajowej, a dotyczące ważnych postaci pojawiających się na kartach naszej książki.

Innym znaczącym źródłem wykorzystanym w badaniach stały się wspomnienia, pamiętniki i relacje osób związanych w jakiś sposób bądź z samą parą hrabiowską ze Złotego Potoku, bądź też z ich krewnymi czy antenatami. Materiały te eksplorowane były zasadniczo pod kątem pogłębienia kontekstu omawianych na kartach książki wydarzeń, oddania specyficznej atmosfery czasów czy też dla przywołania „głosów” z epoki, prezentujących czasami w jakiejś mierze zgeneralizowany (jak można przypuszczać), a czasami mocno zindywidualizowany i subiektywny, punkt widzenia w odniesieniu do omawianych w pracy zjawisk, zdarzeń, procesów czy postaci.

Na zakończenie chciałam serdecznie podziękować wszystkim

osobom, które przyczyniły się do powstania tej pracy. Dziękuję w szczególności za okazaną życzliwość i pomoc Justynie Siemion, Dyrektor Gminnej Biblioteki w Janowie (a zarazem Dyrektor Muzeum Regionalnego im. Zygmunta Krasińskiego w Żłotym Potoku), Rafałowi Ślęzakowi, Naczelnikowi Wydziału Geodezji i Kartografii Urzędu Powiatowego w Myszkowie, jak też Mariuszowi Kowalczykowi z Archiwum Sądu Rejonowego w Myszkowie. Podziękowania za poświęcony czas i udostępnione materiały składam również członkom Towarzystwa Przyjaciół Żarek Letniska w osobach Jadwigi Dulias, Barbary Trząskowskiej-Szczeńniak, Barbary Woźniak oraz Tadeusza Zawadzkiego, a także Witoldowi Okularczykowi i Jackowi Dudale. Serdecznie dziękuję też wszystkim Żarczanom, w domach których gościłam, zbierając relacje oraz pozostałym Osobom, które swoim życzliwym zainteresowaniem wspierały mnie w pracy.

Dla oddania klimatu epoki oraz specyfiki dawnej polszczyzny w cytatach zachowana została oryginalna składnia i pisownia (uwspółcześniono jedynie ortografię).

Spis ilustracji

ROZDZIAŁ I

1. Edward Raczyński (pradziad Karola ze strony męskiej). Portret Adolfa Henninga. Źródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Edward_Raczyński_\(starszy\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Edward_Raczyński_(starszy)), dostęp 06.12.2021.
2. Edward Aleksander Raczyński (ojciec Karola). Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygnatura 3/1/0/6/2148/1.
3. Wincenty Krasieński (pradziad Karola ze strony żeńskiej) w mundurze generała armii Królestwa Polskiego. Źródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Wincenty_Krasi%C5%84ski#/media/Plik:Wincenty_Krasinski_\(1782-1858\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wincenty_Krasi%C5%84ski#/media/Plik:Wincenty_Krasinski_(1782-1858).jpg), dostęp 06.12.2021.
4. Zygmunt Krasieński (dziad Karola ze strony żeńskiej). Portret Ary Scheffera, 1850 r. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Zygmunt_Krasi%C5%84ski#/media/Plik:Scheffer_Zygmunt_Krasi%C5%84ski.jpg, pobranie 06.12.2021.
5. Elżbieta Krasieńska z domu Branicka (babka Karola ze strony żeńskiej). Portret Fianza Xavera Winterhaltera z 1857 roku. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Zygmunt_Krasi%C5%84ski#/media/Plik:Scheffer_Zygmunt_Krasi%C5%84ski.jpg, dostęp 08.12.2021.
6. Maria Beatrix Raczyńska z domu Krasieńska (matka Karola). Źródło: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/12/Maria_Beatrice_Raczy%C5%84ska.jpg?uselang=pl, dostęp 08.12.2021.
7. Róża Raczyńska z Potockich, żona Edwarda Aleksandra, 1 voto Krasieńska (macocha Karola). Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe (Archiwum Główne Akt Dawnych, sygnatura 1/425/0/6.5/VB3).

ROZDZIAŁ II

8. Piotr Steinkeller na litografii Seweryna Oleszczyńskiego (1837). Źródło: https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Piotr_Steinkeller#/media/Plik%3APiotr_Steinkeller.jpg, dostęp 05.01.2022.

ROZDZIAŁ III

9. Pałac Raczyńskich w Żłotym Potoku, stan z przełomu XIX i XX wieku. Źródło: zbiory Urzędu Gminy w Janowie.

10. Karol i Stefania Raczyńscy z synem Konstantym zmarłym w młodości, 1907 r. Źródło: zbiory Urzędu Gminy w Janowie.

ROZDZIAŁ IV

11. Folder reklamowy Kolonii Letniej Żarki. Źródło: zbiory Towarzystwa Przyjaciół Żarek Letniska im. Hrabiny Stefanii Raczyńskiej.
12. Reklama „miasta-ogrodu” Żarki w „Expresie Zagłębia”.
13. Kawiarnia u Kulików. Pierwszy obiekt o charakterze publicznym w Kolonii Letniej Żarki wystawiony przez hrabiostwo Raczyńskich. Źródło: zbiory Towarzystwa Przyjaciół Żarek Letniska im. Hrabiny Stefanii Raczyńskiej.
14. Pensjonat willa „Nałęcz”. Źródło: zbiory Towarzystwa Przyjaciół Żarek Letniska im. Hrabiny Stefanii Raczyńskiej.
15. Kąpielisko leśne w Kolonii Letniej Żarki. Źródło: zbiory Towarzystwa Przyjaciół Żarek Letniska im. Hrabiny Stefanii Raczyńskiej.
16. Altanka w parku, widok współczesny. Źródło: zdjęcie autorki.
17. Kościółek fundacji Raczyńskich, widok współczesny. Źródło: zdjęcie autorki.
18. Budynek biura parcelacyjnego postawiony na działce składu budowlanego, w którym przez pierwsze lata zamieszkiwał Jan Brylski. Widok u progu rozbioru (2020 r.). Źródło: zdjęcie autorki.

ROZDZIAŁ V

19. Jedna z trzech willi-pensjonatów małż. Włodarskich postawiona na parceli 138 (obecnie ul. PCK), stan współczesny. Źródło: zdjęcie autorki.
20. Jedna z trzech willi-pensjonatów małż. Włodarskich postawiona na parceli 138 (obecnie ul. PCK), stan współczesny. Źródło: zdjęcie autorki.
21. Jedna z trzech willi-pensjonatów małż. Włodarskich postawiona na parceli 138 (obecnie ul. PCK), stan współczesny. Źródło: zdjęcie autorki.
22. Jedna z trzech willi-pensjonatów małż. Włodarskich postawiona na parceli 179 (obecnie ul. PCK), stan współczesny. Źródło: zdjęcie autorki.
23. Jedna z trzech willi-pensjonatów małż. Włodarskich postawiona na parceli 179 (obecnie ul. PCK), stan współczesny. Źródło: zdjęcie autorki.
24. Jedna z trzech willi-pensjonatów małż. Włodarskich postawiona na parceli 179 (obecnie ul. PCK), stan współczesny. Źródło: zdjęcie autorki.
25. Willa małż. Osierdów (obecnie ul. PCK), stan współczesny. Źródło: zdjęcie autorki.
26. Dom małż. Biernatów, w którym serwowano obiady (obecnie ul. Hrabiny Stefanii Raczyńskiej), stan przed 1939 r. Źródło: zbiór prywatny Grzegorza Biernata.
27. Dom małż. Błahutów (obecnie ul. Długa), stan przed 1939 r. Źródło: zbiory Towarzystwa Przyjaciół Żarek Letniska im. Hrabiny Stefanii Raczyńskiej.

28. Domek Piotra Ignacego Korabiusza (obecna ul. Grunwaldzka), stan współczesny. Źródło: zdjęcie autorki.
29. Zrujnowana willa Józefy Chebrowskiej (róg obecnej ul. Spokojnej i Grunwaldzkiej), stan współczesny. Źródło: zdjęcie autorki.
30. Zrujnowana willa małż. Pawelców (obecna ulica Długa), stan współczesny. Źródło: zdjęcie autorki.
31. Dom małż. Pająków (obecna ulica Cicha), stan współczesny. Źródło: zdjęcie autorki.
32. Kąpielisko leśne w Kolonii Letniej Żarki. Źródło: zbiory Towarzystwa Przyjaciół Żarek Letniska im. Hrabiny Stefanii Raczyńskiej.
33. Na plaży kąpieliska. Źródło: zbiory Towarzystwa Przyjaciół Żarek Letniska im. Hrabiny Stefanii Raczyńskiej.
34. Ksiądz Włodzimierz Smolarkiewicz w otoczeniu parafianek. Źródło: zbiory prywatne Grzegorza Biernata
35. Plażowe stroje dam. Źródło: zbiory Towarzystwa Przyjaciół Żarek Letniska im. Hrabiny Stefanii Raczyńskiej.
36. Prawdopodobnie fotografia członków grupy inicjatywnej Stowarzyszenia Właścicieli Nieruchomości w Kolonii Letniej Żarki.

POST-SCRIPTUM

37. Budynek tymczasowego aresztu żandarmerii niemieckiej postawiony na działce Bronisławy Dankowskiej (obecna ulica Akacyjowa), stan współczesny. Źródło: zdjęcie autorki
38. Strona tytułowa pierwszego numeru „Czarki”, gazetki wydawanej przez Towarzystwo Przyjaciół Żarek Letniska w latach 90. XX w.

Indeks osób

(nie dotyczy ilustracji oraz aneksów)

- Aleksander I, car Rosji 12, 43
Aleksander II, car Rosji 34, 105
Ankernstein Feliks 226, 228
Anthonin Aleksandra, z Charlemontów
91, 93, 148
Anthonin Aniela zob. Steinkeller Aniela,
z Anthoninów
Antoniewicz Marcelli 74, 90, 147, 250,
271–272, 277
Augustyniak Piotr, ksiądz 173
- B**
Badeni Stefan 27, 271
Balon Bogusława 216
Barbier (nieznane imię), przygodny
znajomy Edwarda Aleksandra Ra-
czyńskiego 37
Barciak Antoni 224, 274, 276
Bartelski Stefan 204, 209–210, 226
Bartkowiak Ireneusz 254
Barton Marek 70, 131, 271
Bartoszek (nieznana osoba) 217
Bartoszkowa (nieznana osoba) 217
Baworowska Katarzyna, z Zamoyskich 69
Będkowski Andrzej 260
Biernat Grzegorz 185, 213, 224, 251, 271
Biernat, rodzina 201, 213, 216, 222, 251
Biernat Stanisław 189, 204, 211, 224, 226,
228, 241
Biernat Zygmunt 222
Bismarck Otto von, kanclerz Rzeszy 36
Błahut Karol 188, 205, 226, 228, 241
Błahut, rodzina 204, 209–210, 223,
241, 251–252
Bobrowa Joanna 49
Bodnar-Miler Krystyna 260
Bolesław Chrobry, król Polski 26
Borensztajn (imię nieznane) 170
Borowska-Antoniewicz Jadwiga 74, 76,
78, 83, 271
Borzewski Antoni 131
Branicka Elżbieta (Eliza) zob. Krasień-
ska Elżbieta, z Branickich
Branicka Katarzyna zob. Potocka Ka-
tarzyna, z Branickich
Branicka Róża, z Potockich, *primo*
voto Potocka 36, 50, 52
Branicka Róża zob. Tarnowska Róża,
z Branickich
Branicka Zofia zob. Odescalchi Zofia,
z Branickich
Branicka-Wolska Anna 254, 270
Branicki Aleksander, syn Władysława 52

- Branicki Franciszek Ksawery, targowiczanin 12
- Branicki Ksawery, syn Władysława 52
- Branicki Władysław, syn Franciszka Ksawerego 36, 50
- Broel-Plater Cezary August 71
- Broel-Plater Julia, córka Stanisława 191, 194, 255
- Broel-Plater Maria Ludwika, zob. Czwertyńska Maria Ludwika, z Broel-Platerów
- Broel-Plater Stanisław 191
- Broel-Plater Stefania, z Małachowskich 71
- Brylski Jan 169, 181–182, 194, 202, 204, 213, 216, 223, 226, 228, 230, 241, 253, 256–257
- Bucholc Zygmunt 156, 186
- Budzyner Salem 150
- Caban Wiesław 125, 274, 277
- Chałubiński Tytus 60
- Charewiczowa Łucja 8, 271
- Chebrowska Józefa 204, 209, 241
- Chełmicki Adrian 100
- Chłapowska Maria zob. Morawska Maria, z Chłapowskich
- Cholewiński Łukasz 70, 131, 271, 274
- Chołydkowa Maria 187
- Chopin Fryderyk 47, 68
- Chrzczonowicz Jan 183
- Chwałba Andrzej 106, 271
- Cień C. (imię nieznane) 216
- Cieplowska Stanisława 71, 272, 277
- Cieszkowska Helena 190
- Cieszkowski August 190
- Cieszkowski August Adolf, syn Augusta 189–191
- Cieszkowski-Dembiński Felicjan 189–191
- Cieszkowski-Raczyński Edward, zob. Raczyński Edward Bernard
- Cieszkowski-Tyszkiewicz Jan 189–191
- Cieszkowski-Żółtowski Paweł 189–191
- Cieślak Jan 170
- Cieślowie, małż. Stefan i Eugenia 189, 258
- Czabański Adam 94, 272
- Czajkowsy Antoni i Rozalia 150
- Czajkowska Ludwika ze Śniadeckich 34
- Czajkowski Michał zob. Sadyk Pasza
- Czapska Konstancja zob. Małachowska Konstancja, z Czapskich
- Czarnecka Barbara 185, 188, 210, 251, 252, 271
- Czartoryski Adam Jerzy 34
- Czerwińska Eugenia, z Ząbczyńskich 187, 204
- Czwertyńska Helena Anna, z Przedzieckich 71
- Czwertyńska Maria Elżbieta, córka Konstantego Józefa Marii 71
- Czwertyńska Maria Ludwika, z Broel-Platerów 71
- Czwertyński Konstanty Józef Maria 71
- Czwertyński Konstanty Maria, syn Konstantego Józefa Marii 71
- Czwertyński Stanisław 71–72
- Czwertyńska Jadwiga Stefania, zob. Tyszkiewicz Jadwiga Stefania, z Czwertyńskich

- Czterwertyńska Maria Karolina, zob. Dembińska Maria Karolina, z Czterwertyńskich
- Czterwertyńska Stefania, zob. Raczyńska Stefania, z Czterwertyńskich
- Czyż Lidia 158, 274, 276
- Czyżewski Adam 141–142, 166, 271
- Ćwiklińscy, rodzina 188
- Dankowska Bronisława 204, 216, 249, 251–252
- Dankowskie (znane imię tylko jednej, Bronisławy) 216
- Dembińska Jadwiga, córka Stefana Antoniego 71
- Dembińska Maria Teresa, córka Stefana Antoniego 71
- Dembińska Maria Karolina, z Czterwertyńskich 71, 128–129
- Dembińska Róża, córka Stefana Antoniego 71
- Dembińska Teresa, córka Stefana Antoniego 71
- Dembiński Stanisław, syn Stefana Antoniego 71
- Dembiński Stefan 71, 272
- Dembiński Stefan, syn Stefana Antoniego 254–255
- Dembiński Stefan Antoni 71, 129
- Dembiński Zygmunt, syn Stefana Antoniego 71
- Dembowscy 65–66
- Dernier, nauczyciel 67, 82
- Dobosz Jan 241
- Dobosz Marjanna, z Okularczyków 213
- Dobosz Sławomir 260
- Dobosz Stefan 226, 252
- Dopart Bogusław 105, 272
- Drucki-Lubecki Władysław 131
- Dudało Jacek 260
- Dulias Antoni 169, 171, 182, 216, 251–252, 256–258, 260, 271
- Dulias Jadwiga 171, 204, 252, 257, 272
- Dumas Alexander 69
- Dunajewski Albin, biskup 60
- Dunin-Borkowski Jerzy 71, 272
- Durka Jarosław 92, 94, 146, 222, 272, 274–275
- Dylewska Anna 74, 272
- Działyński Jan 32
- Ępsztein Tadeusz 72, 105–106, 272, 274, 277
- Fermus-Bobowiec Anna 257, 272
- Flottwell Eduard, polityk pruski 27
- Folfasińska Zofia, z Wigórskich, żona Teofila 181–182, 201, 204, 211
- Folfasiński Teofil 201
- Fredro Aleksander, komediopisarz 42
- Fredro Jan Aleksander, syn Aleksandra 60
- Fryderyk Wilhelm III, król pruski 28
- Fryderyk Wilhelm IV, król pruski 27
- Gadomski Jan 257
- Gajewski Izydor 188, 204
- Gałęzowski Józef 173–174
- Gałęzowski Stanisław, syn Józefa 173–174

- Gałęzowski Stefan 173
 Gałka Bogusław 133, 135, 272
 Gandziarski Czesław 257
 Gandziarski Józef 226, 228
 Gandziarscy, małż. 204, 210
 Gaszyńska Zofia, z Psarskich 109–110
 Gawęccy, małż. Marcin i Katarzyna 91
 Gawin Magdalena 105, 272
 Głuski Andrzej Franciszek Gustaw Rufin 109–110, 133
 Goetel Walery 130, 272
 Gołaski Janusz 92, 272
 Gottschall Maria 31–32
 Górską Maria, z Łubieńskich 41, 70, 72, 270
 Grabowski Józef Antoni 130, 185, 254–255
 Gradenwitz Adolf 104
 Gradenwitz Władysław 104
 Grątkowski Grzegorz 138, 168, 272
 Grodzki Stanisław 131
 Grzeszczuk-Brendel Hanna 142, 272
 Gwoździk, małż. Jerzy Konrad i Helena Maria, z Hudziaków 185
Habsburg Rudolf, arcyksiążę austriacki 66
 Hasfeld Zdzisław 211, 222
 Hendl Zygmunt 71
 Hinc Alina 23, 32, 62, 272
 Hitler Adolf 249–250
 Hoefman Józef 204
 Hoesick Ferdynand 60, 66, 272
 Homola-Skańska Irena 101, 270
 Howard Ebenezer 139–141, 165–166, 232, 245, 272–273
 Huss Józef 72
Jankowscy, małż. 202
 Jankowski Andrzej 224, 274, 276
 Jankowski Edmund 83, 272
 Jaraczewski Józef, kasztelan 27
 Jastrzębska Magdalena 40, 52, 54–55, 57–59, 61–64, 78, 273
 Jastrzębska Stefania 188, 253
 Jastrzębski Stanisław Joachim 188
 Jewniewicz Kazimierz 185, 191
 Jędrzejewski Edward 250, 273
 Jędrzejewski Tomasz 44, 273, 277
 Jędrzejewski W. (imię nieznane) 216
 Jurkowski Jan Feliks 180, 182, 184
Kaczmarek Ryszard 250–251, 273
 Kaczmarzyk Ewa 145, 273
 Kaczyńscy, małż. Marian i Janina, z Bielskich 186
 Kania Krzysztof 23, 124, 273
 Kantyka Jan 250–251, 273
 Karol XV, król Szwecji i Norwegii 57–58
 Karpiniński Feliks 74–75
 Kempner Stanisław Aleksander 94, 96, 100
 Kersten Adam 58, 273
 Kersten Krystyna 260, 277
 Kędzierscy, małż. 189, 207
 Kietlińska Maria, z Mohrów 101, 105, 270
 Kindelski Jan 90, 92–93, 100, 275
 Kieniewicz Stefan 32, 105, 273
 Klimek Andrzej 25, 77, 273
 Kmita Kazimierz 204

- Kmita Władysława 204
 Kolasa Kazimierz 216, 271
 Kolasa Maria 204, 216
 Kołodziejczyk Ryszard 90, 92–96, 98–99, 101, 146, 273
 Koniczyńscy, małż. Ignacy i Marianna, z Wieczorkowskich 91
 Konstanty, wielki książę rosyjski 44–45
 Korabiusz Ignacy Piotr 188, 204, 210–211, 216, 223, 226, 241
 Koryciński Jan, kasztelan oświęcimski 90
 Kosmanowa Bogumiła 26–28, 30–31, 273
 Koss Tadeusz 182
 Kossak Wojciech, malarz 43, 60, 270
 Kościuszko Tadeusz 45
 Koziański Stanisław Marian 146, 273
 Kozietulski Jan Leon, szwoleżer 42
 Koźmian Kajetan 46, 270
 Krajewska W. (imię nieznane) 171
 Krasieńska Antonina, z Czackich 42
 Krasieńska Elżbieta, córka poety 52–54
 Krasieńska Elżbieta, córka Władysława zob. Tyszkiewicz Elżbieta, z Krasieńskich
 Krasieńska Elżbieta, z Branickich 12, 32, 36, 38–39, 49–59, 68, 73, 76–78, 80, 82, 84
 Krasieńska Maria Beatrix zob. Raczynska Maria Beatrix, z Krasieńskich
 Krasieńska Maria Urszula, z Radziwiłłów 42–43, 46–47, 72
 Krasieńska Wanda Maria, z Badenich 67
 Krasieńska Zofia, córka Władysława 39, 65, 67
 Krasieński Adam, syn Władysława 39, 65, 67
 Krasieński Felicjan, podkomorzy 41
 Krasieński Jan, starosta opinogórski, ojciec Wincentego 41–42
 Krasieński Ludwik 54–55, 57–59
 Krasieński Wincenty, generał 12, 14, 41–50, 53–54, 73–76, 78–79, 84, 126
 Krasieński Władysław, syn poety 25, 39, 52, 55, 58, 61, 64, 69, 78, 83
 Krasieński Zygmunt, poeta 24–25, 39, 42, 45–54, 56, 58–59, 62–64, 72–73, 75–78, 84, 125, 128–129, 174
 Krasieński Zygmunt, syn poety 52, 56, 78
 Krynicki Stanisław 74
 Krysowski Olaf 44, 273, 277
 Krystman Aleksander 194, 204, 211, 226, 228, 252, 257
 Krystman Tadeusz 252
 Krzeptowski Jan, gawędziarz z Zakopanego 65
 Krzyżanowski Wacław 156
 Kubina Teodor, biskup częstochowski 253
 Kukiel Marian 42, 273
 Kulak Ignacy 170
 Kulak Jan 211
 Kulik Adam 218, 271
 Kulik Henryka, z Doboszków 213, 251–252, 271
 Kulik Michał 169, 257, 259
 Kulik Wanda 169, 259
 Kulikowie, małż. 169, 193, 210, 213, 215, 218, 251, 256, 259
 Kurnatowski Zygmunt, generał 45
 Kwilecki Andrzej 27, 70, 131, 273
 Lachman Jerzy, generał rosyjski 33

- Lachman Konstancja, zob. Raczyńska Konstancja, z Lachmanów
- Lachman Teresa, z Potockich, *primo voto* Badeni 33
- Laroche Jules 128, 270
- Lelewel Joachim, historyk 46, 47
- Lemański Benedykt 74
- Leska Anna Karolina, z Neumanów 74
- Leski Stanisław 74, 76
- Leskiewiczowa Janina 185, 276–277
- Lesser Lewy 104
- Lesser Stanisław 102–105
- Leśniak-Rychlak Dorota 141, 273
- Libiszowski Szczęśny Feliks 180, 182, 185
- Lilpop Stanisław 138, 176
- Lindheim Herman Diedrich 99
- Lubomirska Zenaida 31
- Lüdinghausen-Wolff Luiza Anna Wilhelmina 23
- Łempicki Zygmunt 124, 146, 274, 276
- Łoza Stanisław 83, 174
- Łubieńska Irena, z Potockich 33
- Łubieński Henryk 33, 98
- Łupienko Aleksander 103, 274
- M**ajzner Robert 70, 131, 271, 274
- Makowski Krzysztof 8, 275
- Malczewska Janina 189, 271
- Malczewska-Pawelec Dorota 7, 224, 243, 274
- Malczewski Janusz 260
- Malinowska Jadwiga 173
- Małachowska Konstancja, z Czapskich, *primo voto* Radziwiłł 42
- Małachowska Stefania, zob. Broel-Plater Stefania, z Małachowskich
- Małachowski Stanisław 42
- Marcinkowski Karol, lekarz 30
- Marconi Henryk, włoski architekt 100
- Marconi Władysław, syn Henryka, architekt 71
- Marjankowski Ignacy, ksiądz 187
- Markowski Mieczysław 71, 121–123, 125, 130, 133–134, 274, 277
- Masłoń, małż. Walenty i Tekla 91
- Maternicki Jerzy 8, 276–277
- Matlakowski Władysław 65
- Matysiak Monika 158, 274
- Mencfel Michał 23, 274
- Męcińscy, rodzina 90
- Męcińska Klara 93
- Męciński Adam 91
- Męciński Jan 90–93, 148
- Męciński Jan Józef 91
- Męciński Stanisław 90
- Męciński Wojciech 90
- Michalscy, rodzina 188
- Mickiewicz Adam 50, 125
- Mielczarek Tomasz 74, 125, 271–272
- Mieszczankowski Mieczysław 135, 274
- Mieszko I, książę polski 26, 28
- Mikołaj I, car Rosji 12, 45, 48
- Mikołajtis Józef 73, 77, 274
- Miroszewski Kazimierz 92, 222, 274–275
- Miśkiewicz Witold 124, 274
- Mittelman Alter Mordka 206–207
- Młynarczyk Edward 128

- Mniszech Józefina zob. Potocka Józefina, z Mniszchów
- Molik Witold 26–30, 49, 113, 274
- Morawscy, małż. 204
- Morawska Maria, z Chłapowskich 82–83
- Morawska Zofia 81
- Morawski Edward 81
- Morawski Kajetan 33–34, 36, 38, 62, 69, 79
- Morawski Karol 217, 226
- Morawski Kazimierz 61, 82, 89
- Morawski Krzysztof 36, 61–62, 67–68, 79, 82, 84, 89, 270
- Morawski Tadeusz 12, 79, 82–84, 89
- Mościcki Ignacy, prezydent II RP 128
- Mrowiec Ilona 260
- Musialik Stefan 209
- Muszyńska Alina, z Grabowskich 130, 254, 271
- Myszkowski Ferdynand 90
- Myszkowski Ludwik 183
- Myszkowski Piotr, biskup krakowski 90
- Napoleon I Bonaparte, cesarz Francuzów 12, 42–44, 47, 81
- Napoleon II („Orlątko”), syn Napoleona I 47
- Napoleon III Bonaparte, cesarz Francuzów 36
- Narkowicz Liliana 72, 274
- Nemsowie, małż. Filipi Małgorzata, z Piekoszowskich 91, 149–150
- Neugebaum Emilija, z Oesterloffów, córka Karola 106
- Neužil Franciszek 65–66
- Niedzielski Czesław 8, 275
- Niepiekło Andrzej 148
- Niepiekło Antoni 204, 211
- Niepiekło Bronisława, z Okularczyków 204
- Niepiekło Jakub 91, 148
- Niepiekło Jan 205
- Niepiekło Józef 211
- Niepiekło Piotr 170–172, 210–211, 213, 252
- Niepiekło Zofia 208, 214–216, 223, 251, 271
- Niepiekło, rodzina 148, 204, 252
- Nita Marek 92, 98, 105, 222, 274–275
- Norwid Cyprian Kamil, poeta 30
- Noszczyk Katarzyna, z Gęgotków 185
- Nowak Andrzej 105, 272,
- Nowak Feliks 182, 204
- Nowak Jacek 260
- Nowakowski Ignacy 172
- O**dalscy, małż. 204
- Odalski Władysław 216
- Odescalchi Liwiusz, włoski książę 36
- Odescalchi Zofia, z Branickich 12, 36, 49
- Odyniec Antoni Edward, poeta 46
- Okularczyk Franciszek, syn Jana 150, 211, 222, 232, 252
- Okularczyk Jan 150
- Okularczyk Jan, syn Franciszka, inżynier 222, 226–228, 241, 251
- Okularczyk Marianna 150
- Okularczyk Wanda 251

- Okularczyk Witold 148, 218, 251–252, 271
- Okularczyk Władysław 211
- Okularcykowie, rodzina 150, 251–252
- Oleszczyński Seweryn 89
- Olszański Kazimierz 43, 270
- Onitzch Wojciech 173–174, 278
- Ordega Iwan Iwanowicz 108
- Ordega Karol 102–105, 108
- Ordega Jan 108
- Ordęgowie rodzina 105, 109–110
- Ordon Helena 217
- Ordon Lucyna 217
- Ordon Mieczysław 217
- Ordon Stefan 217
- Osierda Maria, żona Władysława 192, 256
- Osierda Władysław 189, 192, 209
- Osierda, małż. 241
- Osterloff Chrystian Fryderyk August, syn Karola 106
- Osterloff Emiljia zob. Neugebaum Emiljia, z Oesterloffów
- Osterloff Karol 102–106
- Osterloff Karol Wilhelm, syn Karola 106
- Osterloff Edward Rafał, syn Karola 106
- Osterloff Helena, córka Karola 106
- Osterloff Natalia Helena, żona Karola 106
- Osterloff Rudolf Waldemar, syn Karola 106
- Osterloff Stefania, córka Karola 106
- Ostrzycki (imię nieznane), lekarz 255
- Otrębowie, małż. Jan i Agnieszka 91, 148
- Otrębska Helena Franciszka, córka Józefa 148
- Otrębski Józef, syn Jana 148
- P**
- Pająk Irena 252, 275
- Pająk Maria 226
- Pająk Władysław 257
- Pająkowie, małż. 204, 209, 241
- Pajonk Maria, zob. Pająk Maria
- Paskiewicz Iwan, rosyjski marszałek 45
- Pawelcowie, małż. 209, 217, 241, 252
- Pawelec Tomasz 224, 274
- Pawelec Wiktor 188, 204
- Pawlicki Piotr Paweł 147, 275
- Pawlicki Stefan Zachariasz, ksiądz katolicki, profesor 60
- Pentak Franciszek 204, 216
- Pętak Franciszek, zob. Pentak Franciszek
- Pętak J. (imię nieznane) 216
- Philipp Robert 99
- Pieńkowski Władysław 173
- Pietrzak (imię nieznane) 217
- Piga Maria, z Zakrzewskich 189
- Pigoń Stanisław 47, 268
- Pintowski Cyprian 74
- Piper Franciszek 253, 273
- Piwnicki Stefan Ignacy, ksiądz 187, 226, 258
- Plater Ludwik 83
- Płonka-Syroka Bożena 7, 158, 274, 276–277
- Popiołek Barbara 209, 221, 258, 271

- Poręba Anna 91, 275
- Potocka Anna 55
- Potocka Aleksandra, żona Augusta 51–53
- Potocka Delfina 49–53
- Potocka Irena zob. Łubieńska Irena, z Potockich
- Potocka Józefina, z Mniszchów 31
- Potocka Katarzyna, z Branickich 12, 38–40, 49, 52, 55, 59–60, 77
- Potocka Klaudyna, z Działyńskich 33
- Potocka Konstancja zob. Raczyńska Konstancja, z Potockich
- Potocka Maria 55
- Potocka Teresa zob. Lachman Teresa, z Potockich
- Potocka Zofia 55
- Potocka Wanda 55
- Potocki Adam 38, 56
- Potocki Andrzej 55
- Potocki Artur 55, 66
- Potocki Bernard 33
- Potocki Jan, podróżnik 31, 33
- Potocki Mieczysław 51
- Potocki Stanisław Szczęsny, targowiczanie 12, 31
- Półciwiatek Józef 8, 274
- Priessnitz Vincenz 48
- Pruszek Michał 74
- Przedziecka Helena Anna, zob. Czetyrtyńska Helena Anna, z Przędzieckich
- Raczyńska Konstancja, z Lachmanów**
33
- Raczyńska Konstancja, z Potockich
primo voto Potocka 31, 33
- Raczyńska Maria Beatrix, z Krasieńskich 12, 25, 38–41, 52, 54–59, 61–64, 78–80, 82–84
- Raczyńska Róża, z Potockich, *primo voto* Krasieńska 12, 25, 38–41, 55–56, 59–60, 62, 64–70, 82, 84, 124, 270
- Raczyńska Stefania, z Czetyrtyńskich 7, 12, 14–16, 18, 24, 70–73, 83–84, 123, 125–128, 130, 133–138, 144–148, 150, 155, 157, 160, 164–168, 170–174, 176–177, 182, 187, 193–194, 202, 204–206, 214, 217–218, 225, 230, 242–245, 249, 253–256, 258–261
- Raczyński Atanazy 31, 33, 61, 124
- Raczyński Edward, fundator Biblioteki 12, 23, 26–31, 41, 46, 48, 113, 261
- Raczyński Edward Aleksander 12, 25–26, 31–41, 49, 59, 61–62, 64, 66–70, 78–79, 84, 124
- Raczyński Edward Bernard, prezydent RP na uchodźstwie 12, 14, 24, 32–35, 37, 39–40, 54–56, 58–64, 67–70, 82, 113, 124, 128, 189–191, 255, 270
- Raczyński Józef (Joseph) 26
- Raczyński Karol Edward, syn Atanazego 61, 124
- Raczyński Karol Roger, właściciel Złotego Potoku 7, 12, 14–16, 18, 24–26, 31, 51, 61–73, 76–80, 82–84, 89, 109–113, 117, 120, 122–128, 130–138, 144–148, 150, 155, 157, 160, 164–168, 170–174, 176–180, 182–185, 187, 190–191, 193–194, 202, 204–206, 214,

- 217–218, 225, 230–231, 242–245, 249,
253–256, 258–261
- Raczyński Kazimierz 31
- Raczyński Konstanty, syn Karola
Rogera 84, 150
- Raczyński Roger, ambasador RP 12, 24,
67, 82, 124, 128
- Raczyński Roger, syn Edwarda 12, 31–
34, 48
- Raczyński Roger, syn Karola Rogera
84, 125, 127, 180, 185, 253–254
- Raczyński Zygmunt Edward 124
- Radziszewski Henryk 90, 92–94, 100, 275
- Regulscy, małż. 244
- Regulska Halina 244
- Regulski Janusz 72, 132, 137–138, 244,
270
- Rembrandt, holenderski malarz 89
- Rodkiewicz Józef 161
- Ronikier Adam Feliks 142
- Roratowa Maria, z Woźnickich 205
- Rostocki Aleksander Marian 131–132,
275
- Roszkowski Wojciech 70, 120–121, 123–
124, 275
- Różański Stanisław 167, 275
- Rudolf, zob. Habsburg Rudolf
- Ruszczyc Marek 44, 275
- Ruszkiewicz Roman 206
- Ruszkiewiczowa Maria, z Gałęckich 206
- Rybak Stanisław 214, 271
- Rychter Witold 131–132, 275
- Sabała** zob. Krzeptowski Jan, gawę-
dziarz
- Sadyk Pasza (Czajkowski Michał) 34
- Samsonowicz Henryk 8, 275
- Sawiccy, małż. 204
- Sawicki Mirosław 205
- Scheibler Karol 99
- Selwet Władysław 206
- Siedlecka Walentyna, z Zawadzkich 116
- Siedlecki Faustyn 116
- Siemieńscy, z Żurawia 64
- Sienkiewicz Henryk 69
- Sieradzka Anna 220–221, 275
- Skarżyński Feliks 74
- Skodlarski Janusz 118, 276
- Skorupski Jan 188
- Skrzypietz Aleksandra 91, 275
- Słowacki Juliusz 49, 125
- Słowiński Lech 26, 276
- Smolarkiewicz Władysław, ksiądz 203,
211, 216–217, 221, 223, 241, 249,
252, 256–257, 276
- Sobalski Franciszek 79, 276
- Sobol Saturnin 71, 120–121, 276
- Sokołowska-Moskwiak Joanna 142,
276
- Spyra Janusz 8, 273
- Starczewski Andrzej, ksiądz 91
- Steinhausen, rodzina 84, 222
- Steinhausen Maria Eliza 84, 222, 254,
270
- Steinkeller Aniela, z Anthoninów 93
- Steinkeller Piotr 12, 15, 89, 92–102,
104–105, 107, 146–148
- Stępnik Andrzej 8, 276
- Stolarczyk Józef, ksiądz, proboszcz
Zakopanego 60

- Strachowicz (imię nieznane) 232
 Strzelec Walerian 194
 Strzelecka Irena 253, 273
 Strzemska Grażyna 185, 188, 210, 251–252, 271
 Strzeszewski Piotr 131
 Stypułkowski Stefan 204
 Sudolska Urszula 33, 50–51, 54, 268
 Sudolski Zbigniew 33, 42–51, 54–55, 59, 72–73, 268, 276
 Sudoł Katarzyna 158, 274, 276
 Surmik, małż. 188
 Syroka Andrzej 7, 158, 274, 276–277
 Szaniawski Stanisław 74
 Szanior Franciszek 83
 Szarota Tomasz 260, 277
 Szczagiel Lidia 259
 Szczepkowski Antoni 185
 Szpak Jacek 91, 275
 Szprynger Bohdan 204, 218
 Szpryngerowa (imię nieznane) 217
 Szpryngerowie 217
 Szubert Bolesław 221
 Szubert Konstancja 226, 252, 255
 Szubertowie, małż. Bolesław i Konstancja 188, 204, 209, 210, 215
 Szymański Waclaw 256
 Szymczyk Stanisław 188
- Ślęzak Józef 205, 213, 226
 Śniadecka Ludwika, zob. Czajkowska
     Ludwika z Śniadeckich
 Świdarska Alina 25, 276
 Świdziński Konstanty 46
- Tarnowska Róża, z Branickich 59
 Toeplitz Teodor 144, 276
 Tomasiewicz Jarosław 125, 276
 Towiański Andrzej 50
 Trefoń, małż. Bogusław i Maria Józefa z Leśniczków 186
 Trefoń Czesław 185, 226, 257
 Trefoń Katarzyna Wanda 185
 Trefoń Władysław 186
 Trybuszewski Antoni 211
 Trybuszewski Józef 211
 Trykozko Martyna 140, 232, 272–273
 Trząskowska-Szcześniak Barbara 261, 277
 Trzęsimiech, małż. 188 Tymowski Jarosław 185, 276
 Tyszkiewicz Andrzej, syn Józefa 72
 Tyszkiewicz Elżbieta, z Krasieńskich 39, 65, 67
 Tyszkiewicz Jadwiga Stefania, z Czwertyńskich 71–72, 128
 Tyszkiewicz Jan 67
 Tyszkiewicz Joanna Zofia Maria, córka Józefa 72
 Tyszkiewicz Józef 71–72
 Tyszkiewicz Maria, córka Józefa 72
 Tyszkiewicz Zdzisław Stanisław Kostka, syn Józefa 72
- Umiastowska Jadwiga (Azia), z Morawskich 67, 69–70, 79–84, 270
 Uruszczak Michał 83, 276
- Ville de (imię nieznane) 217
- Wachowicz Barbara 50, 277

- Walter Wincenty 211
 Wawel-Louis Józef 94, 270
 Wehr, rodzina 222
 Wiekiera Jan 187
 Wiśniewski Jan 99, 129, 277
 Witas Marian 260
 Witkiewicz Stanisław 65
 Włodarscy, małż. Eugenia i Józef 203, 206–207, 210, 213, 241, 256
 Włodarska Eugenia, z Orszulskich 206, 208, 216
 Włodarski Józef 207, 226, 228, 230
 Wojaczek Tadeusz 188
 Wojniłło M., dziennikarz 112
 Wojtkowska Zofia 23, 67, 189, 277
 Wojtkowski Andrzej 26, 277
 Wolicki Konstanty 94
 Wolski Piotr 209
 Wołosz Artur 25, 277
 Woźniak Barbara 260
 Wróblewski Bogdan 167, 224, 244, 277
 Wyrobisz Andrzej 8, 277
- Z**aborowski Ambroży 106
 Zajęc Adolf 253
 Zajonc, zob. Zajęc Adolf
- Zalescy (imiona nieznane) 217, 252
 Zaleska (imię nieznane) 217
 Zaleski August 127
 Zaleski Janusz 217, 252
 Zamoyska Katarzyna zob. Baworowska Katarzyna, z Zamoyskich
 Zamoyski August 131
 Zamoyski Jan 128
 Zamoyski Maurycy 123
 Zawadzki Tadeusz 128, 210, 213, 252, 260, 271
 Zawisłańscy, małż. 204, 209
 Zbysławscy, małż. 256
 Zbysławska Helena, żona Aleksandra 188, 204, 209–210, 217–218
 Zbysławski Aleksander 188
 Zielecki Alojzy 8, 274
 Związek Jan 92, 222, 274–275
 Zwoliński, małż. 204, 277
 Zygierewicz Władysław 160
- Ż**arnowski Janusz 120–122, 124, 277
 Żelazowski Adam 187
 Żółtowski Alfons 188
 Żychliński Teodor 42, 57, 64, 277

Indeks miejscowości

(nie uwzględnia nazw występujących w bibliografii oraz załącznikach)

- A**
Apolonia 73
Auschwitz 252–253
- B**
Babie 73–75
Berlin 27, 31, 251
Będzin 95, 113, 187–188, 209, 226
Blachownia 97, 187, 250
Bobrowniki 148
Borki 34
Borkowice 71, 128–129
Buchenwald 252
Bystrzanowice 73–75, 253, 260
- C**
Chabówka 60
Chantilly 47
Choroń 90
Ciechanów 41
Cisówka (czasami pisownia Ciszówka)
90–92, 98, 106–107
Czarka 110
Czarna Struga 91, 98, 106–108, 110
Czatachowa 107
Czechowice-Dziedzice 188
Czeladź 187
Czemierniki 79, 122, 127, 129, 133, 136
Czepurka 73, 75
- C**
Częstochowa 17, 82, 112, 125, 132, 164,
182, 186, 189, 206, 208, 212, 214, 217,
222, 224, 226, 231, 245, 255, 259
- D**
Dakowy 34
Dąbrowa Górnicza 94–95, 97, 224
Dąbrowno 122–123
Dowgierdziszki 71
Drezno 31
Drzewce 190
Dunajowice 73
Dzierżno 106, 147, 161–162, 231
- F**
Florencja 32
Folwark Masłoński 211
Fontainebleau 43
- G**
Genewa 124
Giszowiec 142
Gniazdów 231
Gorzków 91
Gostyń 190
Granica 147
Grodno 71
- H**
Helenówka 92

- Janów 24, 73, 79, 122, 126–127, 135, 225, 255
 Jarosów 90, 92, 106–107
 Jaworzniak 90–92, 99–100, 103, 105–108, 148
 Julianka 203, 253
 Jurków 33, 36, 38, 62
- K**
 Kałusz 187
 Katowice 112, 142, 147, 182, 187, 212, 250, 265
 Kępina 211
 Kielce 187, 265
 Kijów 34
 Kiryłów 174
 Knurów 142
 Konstantynopol 34
 Kotowice 90, 107
 Koza 211
 Koziegłowy 107, 111, 231, 250
 Koziegłówki 231, 250
 Kraków 67, 70, 93–95, 101, 105, 156, 182, 187
 Krasne 41, 59
 Krańcicy 89, 122, 127, 129, 133, 136
 Kromołów 250
 Krynica 126–127
 Krzeszowice 40, 52, 55–56, 60, 77
 Kuchary 109
 Kuźnica Stara 147, 252
- L**
 Leśniów 90–92, 107
 Letchworth 141
 Lgota Mokrzesz 252
 Lgota Nadwarcie 147, 231, 252
- L**
 Lipnik 73
 Londyn 32, 95, 124, 141, 255
 Lublin 174
 Lubliniec 250
 Luśtawice 122, 135
 Lutowiec 90
 Lyon 37
- Ł**
 Łazy 187
 Łódź 254–255
- M**
 Madryt 42
 Maków Mazowiecki 174
 Małusy Wielkie 73
 Masłowski 107
 Masłowski Piec 90, 92, 98, 108, 147, 159, 231
 Masłowski 90, 106, 110, 161, 218, 232
 Masłowski-Natalin 110, 222, 251
 Mechlin 34
 Mentana 36
 Mierzęcice 250
 Mijaczów 108
 Mirów 90
 Mitawa 23
 Młociny 142, 158
 Moczydła 90
 Montrésor 52
 Mrzygłód 250
 Myszków 17, 19, 77, 82, 84, 92, 108, 112, 212–215, 217, 222, 251
- N**
 Nicea 53, 58, 191, 255
 Niegowa 107

- Niwka 19
 Niwka Modrzejów 186
 Nowa Wieś (czasami pisownia Nowa-Wieś)
 90, 92, 104–107, 147, 159, 162, 222
- O**
 Obrzycko 23, 26, 32, 124
 Oczko 110, 147
 Opinogóra 24–25, 43–44, 46, 50–53,
 59, 73–75, 174
 Ostenda 127
 Ostrów 106, 110
 Otrębowizna, osada młyńska 148–149,
 156–157, 159, 161–162, 170, 204–205,
 210–211, 213–214
 Otrębowizna Masłońskie 162, 210–211
- P**
 Paryż 32, 34, 36–37, 42–43, 47, 52, 54,
 95, 131–132
 Petersburg 45, 48, 173
 Piasek 73
 Pilica 187
 Pińczycze 250
 Piotrków 110, 147
 Planty 83
 Podkowa Leśna 138, 144, 167–168,
 176, 224, 243–244, 278
 Połomia (czasami pisownia Połomyja)
 105–107, 148
 Ponik 73
 Poraj 110, 112, 219, 222, 225, 231,
 250, 259–260
 Poręba 250
 Poręba Mrzygłodzka 107
 Postaszowice 90, 91
 Potok 73
- Poznań 12, 26, 28–29, 49, 138, 174, 191
 Pradła 97
 Pruszków 138, 243
 Przewodziszwice 90–92, 106–107
 Przybynów 90, 110, 173, 203, 216, 232, 253
 Przyrów 83
 Pustkowie Przybynowskie 211
 Pustkowie Wysockie 211
- R**
 Radom 156, 173, 187
 Radomsko 187
 Radzionków 187, 216
 Rogalin 23, 25, 29, 33–34, 38, 61–62,
 67–68, 79, 124
 Rokitno Szlacheckie 250
 Rothof 23
 Rudnik Wielki 250
 Rzym 36
- S**
 Sandbostel 173
 Sandomierz 83
 Sączów 148
 Sedan 37
 Siedlec 75
 Sielce Dolne 73
 Sielce Górne 73
 Siemianowice Śląskie 187
 Siewierz 250
 Skidel 71, 72
 Słomkowa Góra 185
 Sokołów Podlaski 103
 Somosierra 42
 Sosnowiec 112, 138, 147, 184–186, 188–
 189, 191, 206–207, 212, 217, 224, 226
 Stara Rokitnica 142

- Strzemieszyce 187
 Suliszowice 107
 Szczekociny 231
 Szczerbowizna, osada młyńska 91,
 148–150, 162, 210–211
 Szyszczycy 71
- Śmiertny Dąb 75
- Tarnawa 90
 Tenderowizna, osada młyńska 91, 107,
 110, 148
 Trydent 62
 Trzebinia 128
 Trzebników 91, 107
- Ursynów 53, 56
- Waka 190
 Warszawa 39–40, 44, 46–47, 52, 56, 60,
 63, 66, 71–72, 95–96, 98, 103–104,
 106, 118, 125–126, 129, 131, 138,
 143, 147, 160–161, 174, 187, 190, 253
 Watykan 36
 Welwyn 141
 Wenecja 35, 36, 63
 Wiedeń 66, 94
 Wiercianna (Warcianna) 90, 92
 Wilno 117, 174, 190
 Winowno 150
 Włodowice 107, 250
 Wojkowice 187, 226
 Wojnowice 34
 Woźniki 147, 149, 187, 270
- Wrocław 34
 Wysoka 90, 159
 Wysoka Lelowska 147, 211, 231–232, 250
- Zagnańsk 187
 Zakopane 60, 64–66, 82, 126, 130,
 219, 245
 Zagórze 186
 Zalesie 73, 75
 Zaniemyśl 27–28, 30, 261
 Zatrocze 71, 72
 Zawada 90, 92, 106
 Zawada (w woj. krakowskim) 189
 Zawiercie 111–112, 187, 212, 214, 216–
 217, 222, 231, 245, 250, 265
 Ząbki 142
 Ząbkowice 187
 Zennhof 23
 Złoty Potok 7, 14–16, 18, 24–25, 32, 53–
 54, 61, 70, 73–84, 89, 103, 109, 111,
 122–124, 126–136, 145, 155, 168,
 173–174, 180, 184–185, 187, 203, 206,
 230, 245, 253–256
- Żarki 11, 15, 18, 82–83, 89–113, 122,
 129, 133, 135–136, 146–149, 155–
 157, 159, 161, 170, 178–182, 184–
 187, 190, 203, 213, 224, 230–231,
 250, 252–254, 259
 Żarki-Blok 221, 250, 256–257
 Żarki Letnisko 7, 17, 147, 181, 214,
 256–260
 Żelechowice 103
 Żuraw 73, 75, 84, 187

The “Garden City” of Żarki. The history

Summary

The study presents the history of the establishment of a recreational town located in Jura Krakowsko-Częstochowska, currently known as Żarki Letnisko. The settlement is a very rare – on a national scale – example of a successful, interwar parcelling out, carried out under the banner of a “garden city”, comparable to Podkowa Leśna near Warsaw. The reconstruction of the process of its creation, which began with a clerical decision issued in 1928 and was abruptly interrupted in September 1939, has been the main objective of the work. The research focuses on the following specific issues: the circumstances surrounding the establishment of the settlement in the broad sense, the planned spatial shape, the formal, legal and organisational solutions adopted at the stage of project implementation, the rate at which the building plots were sold, the degree of infrastructural advancement up to the outbreak of World War II, and the scale of the revealed social activity of its inhabitants. The creation of the “garden city” of Żarki is presented against a broad background of ideological, social and economic transformations of the Second Republic of Poland. This made it possible to demonstrate the project as a specific product of the interwar period, which was based primarily on the economic realities of the time, social expectations, and legal framework.

The book consists of five main chapters. The first introduces the chief animators and designers of the project – Counts Raczyński of Złoty Potok. Attention is focused in particular on the owner of the Złoty Potok estate, and at the same time also of the Żarki estate, Karol Raczyński. The chapter presents Raczyński’s most famous ancestors, as well as portrays his childhood and youth up to his marriage with Princess Stefania Czetwertyńska.

The second chapter presents the history of the estate of Żarki, from its earliest beginnings, which can be traced in sources, up to the moment when Karol Raczyński bought the estate in 1916. At the centre of the considerations are the nineteenth-century fates of the estate, marked both by a period of great prosperity in the 1930s and 1940s, related to the activity of an extraordinary entrepreneur, Piotr Steinkeller, and by a period of regression and stagnation in the second half of the century. The circumstances of the transaction as a result of which the remainder of the unsold Żarki estate came into the possession of Karol Raczyński are also presented.

The third chapter is devoted to outlining the multifaceted background of the decision to parcel out part of the purchased estate of Żarki and to establish a new settlement referring to the idea of a “garden city”. The social, economic and political realities of the newly revived Republic of Poland are recalled, as well as the related challenges faced by the Raczyński family as representatives of the highest social strata. The chapter also briefly sketches the history of the idea of the “garden city” and its evolutionary transformations, both in a broader – European – context and in a narrower, national one.

The fourth chapter reconstructs the process of settlement formation from the formal and legal point of view. Based on the analysis of legal acts regulating the parcelling out procedure, a model course of such a multi-stage procedure was reconstructed and then specific actions undertaken by the Administration of the Count Karol Raczyński estate were “inscribed” into it. The following part discusses in detail the shape of the settlement, both the original and the later one, resulting from a significant enlargement of its area. An important part of the analysis is an attempt to capture the presence of spatial elements in Żarki that were characteristic of the “garden city” project. Against this background, the process of land parcelling out resulting in the establishment of a new settlement called Kolonia Letnia Żarki is presented. It also shows the procedure of obtaining ownership from the perspective of purchasers of the parcelled plots.

The last chapter is devoted to various aspects of everyday life in the “garden city” of Żarki. The following issues are discussed: the process of expansion of the town and its construction and architectural effects, ways of spending free time during holidays, rhythm of holidaymakers’ day, summer fashion and life in the town after the season. An important issue raised in this part of the work is also the matter of establishing a Society of Friends of Kolonia Letnia Żarki.

In the conclusion, a multifaceted assessment of the Raczyński’s undertaking is made, referring, among other things, to the comparison with Podkowa Leśna – the most famous interwar parcelling in Poland based on the idea of a “garden city”.

The book ends with a *Post Scriptum* which outlines, in a synthetic way, the fate of the town during the German occupation and in the People’s Republic of Poland, as well as presenting its transformations in the last decade of the 20th century. An attempt is also made to answer the question to what extent the essential features of the pre-war “garden city” managed to survive subsequent decades in the radically changed socio-political reality.

The appendix contains a complete list of pre-war purchasers of building plots in Kolonia Letnia Żarki.

Keywords: garden city, Second Republic of Poland, Karol and Stefania Raczyński, Żarki, parcelling out, Polish history

Die Geschichte der „Gartenstadt“ Żarki

Zusammenfassung

In der Arbeit wird die Entstehungsgeschichte des im Krakau-Tschenstochauer Jura (Jura Krakowsko-Częstochowska) gelegenen Erholungsortes dargestellt, der heute als Żarki Letnisko bekannt ist. Der Ort gilt landesweit als ein sehr seltenes Beispiel für eine gelungene Parzellierung nach dem Konzept einer Gartenstadt aus der Zwischenkriegszeit, vergleichbar mit Podkowa Leśna bei Warschau. Das Hauptziel der Arbeit war es, seine durch den amtlichen Bescheid aus dem Jahre 1928 eingeleitete und im September 1939 abrupt unterbrochene Entwicklung zu rekonstruieren. Im Forschungsinteresse lagen dabei insbesondere folgende Einzelfragen: Umstände der Ortsgründung im weiteren Sinne, der in der Phase der Projektumsetzung angenommene Raumordnungsplan bzw. sonstige formalrechtliche und organisatorische Lösungen, die Zeitdauer des Grundstücksverkaufs, die Skala der infrastrukturellen Entwicklung bis zum Ausbruch des Zweiten Weltkriegs sowie das Ausmaß der offenbarten sozialen Aktivität der Bewohner. Die Entstehung der „Gartenstadt“ Żarki wurde vor dem breiten Hintergrund der ideologischen, gesellschaftlichen bzw. wirtschaftlichen Veränderungen in der Zweiten Republik Polen dargestellt. Auf diese Art und Weise konnte das Vorhaben als spezifisches Konzept der Zwischenkriegszeit gezeigt werden, das hauptsächlich auf der Grundlage von damaligen ökonomischen Gegebenheiten, sozialen Erwartungen sowie dem rechtlichen Rahmen entwickelt wurde.

Die Arbeit besteht aus fünf Hauptkapiteln. In dem ersten werden die bedeutendsten Animatoure und Initiatoren des Vorhabens vorgestellt – die Grafen Raczyński aus Żłoty Potok. Die Aufmerksamkeit richtet sich vor allem auf den Eigentümer der Güter Żłoty Potok und Żarki – Karol Raczyński. Es werden die berühmtesten Vorfahren Raczyńskis erwähnt und ein Bild seiner Kindheit und Jugend bis zur Eheschließung mit Fürstin Stefania Czetwertyńska skizziert.

Im zweiten Teil wird die Geschichte des Landgutes Żarki von dessen ersten Anfängen, die in historischen Quellen belegt sind, bis zum Jahr 1916, als es von Karol Raczyński erworben wurde, verfolgt. Im Mittelpunkt der Betrachtungen steht das Schicksal des Gutes im 19. Jahrhundert, gekennzeichnet sowohl durch die große Blütezeit der 1830er und 1840er Jahre, die mit der Tätigkeit des ungewöhnlichen Unternehmers – Piotr Steinkeller, verbunden war, als auch durch die Periode des wirtschaftlichen Rückgangs und der Stagnation in der zweiten Jahrhunderthälfte. Darüber hinaus werden die Umstände der Transaktion aufgedeckt, infolge welcher der unverkaufte Teil des Landgutes Żarki in Besitz von Karol Raczyński gelangte.

Das dritte Kapitel widmet sich der komplexen Entscheidung, einen Teil des erworbenen Gutes zu parzellieren, um dort eine neue Siedlung nach dem Konzept einer „Gartenstadt“ zu gründen. Dabei wird auf soziale, wirtschaftliche bzw. politische Probleme der wiedererstandenen Republik Polen sowie auf die

damit verbundenen Herausforderungen hingewiesen, denen sich die Raczyńskis als Vertreter der höchsten Gesellschaftsschicht gegenüberstehen. Ferner werden die Geschichte der Idee von „Gartenstadt“ und deren evolutionäre Veränderungen, sowohl in einem breiteren (europäischen) als auch in einem engeren (nationalen) Kontext, umrissen.

Das vierte Kapitel verfolgt den Prozess der Ortsgründung aus formaler und rechtlicher Sicht. In Anlehnung an die Analyse von Rechtsakten, die das Parzellierungsverfahren regelten, wird ein modellhafter Ablauf der mehrstufigen Grundstücksteilung rekonstruiert. Im weiteren Schritt werden dem Schema die konkreten Aufgaben der Gutsverwaltung des Grafen Karol Raczyński entsprechend „zugeordnet“. Anschließend wird sowohl die ursprüngliche als auch die spätere, sich aus einer beträchtlichen Erweiterung des Ortsgebietes ergebende Gestalt der Siedlung im Einzelnen analysiert. Einen wichtigen Teil der Analyse stellt der Versuch dar, das Vorhandensein von charakteristischen räumlichen Merkmalen einer „Gartenstadt“ in Żarki zu erfassen. Vor diesem Hintergrund wird der Prozess der Grundstücksteilung erläutert, welcher in der Entstehung einer neuen Siedlung mit dem Namen Kolonia Letnia Żarki resultierte. Des Weiteren wird das Verfahren des Eigentumserwerbs aus der Perspektive der Erwerber von parzellierten Grundstücken behandelt.

Das letzte Kapitel beschäftigt sich mit unterschiedlichen Aspekten des Alltagslebens in der „Gartenstadt“ Żarki. Im Mittelpunkt des Interesses stehen dabei folgende Probleme: der Prozess der Ortsweiterung und dessen bauliche und architektonische Auswirkungen, die Freizeitgestaltung in der Ferienzeit, der Tagesablauf der Urlauber, die Modetrends im Ferienort sowie das Ortsleben nach der Saison. Ein wesentliches Thema, das in diesem Teil der Arbeit ebenfalls angesprochen wird, ist die Frage der Gründung des Freundeskreises von Kolonia Letnia Żarki.

In der Zusammenfassung wird eine komplexe Beurteilung des Vorhabens Raczyńskis vorgenommen, die sich unter anderem auf den Vergleich mit Podkowa Leśna stützt, wo die bekannteste, an dem Konzept einer „Gartenstadt“ orientierte Parzellierung in der Zwischenkriegszeit in Polen umgesetzt wurde. Das Buch endet mit einem *Postskriptum*, in dem ein Überblick über die Geschichte des Ortes in den Okkupationsjahren und in der Volksrepublik Polen geboten und dessen Veränderungen im letzten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts thematisiert werden. Außerdem wird ein Versuch unternommen, die Frage zu beantworten, inwieweit die wesentlichen Merkmale einer „Gartenstadt“ aus der Vorkriegszeit die darauf folgenden Jahrzehnte in der radikal veränderten gesellschaftspolitischen Realität überdauern konnten.

Im Anhang befindet sich ein komplettes Verzeichnis der Grundstückserwerber in Kolonia Letnia Żarki aus der Vorkriegszeit.

Schlüsselwörter: Gartenstadt, Zweite Republik Polen, Karol und Stefania Raczyński, Żarki, Parzellierung, Geschichte Polens

„Miasto-ogród” Żarki. Historia Streszczenie

Praca przedstawia dzieje powstania położonej w Jurze Krakowsko-Częstochowskiej miejscowości rekreacyjnej znanej obecnie pod nazwą Żarki Letnisko. Osada należy do bardzo rzadkich – w skali kraju – przykładów udanej, międzywojennej parcelacji, realizowanej pod szyldem „miasta-ogrodu”, porównywalnym z podwarszawską Podkową Leśną. Rekonstrukcja procesu jej tworzenia, rozpoczętego urzędniczą decyzją wydaną w 1928 roku i przerwanej nagle we wrześniu 1939 roku, stanowiła zasadniczy cel pracy. W centrum zainteresowania badawczego znalazły się następujące szczegółowe kwestie: szeroko rozumiane okoliczności towarzyszące powstaniu osady, planowany kształt przestrzenny, rozwiązania formalno-prawno-organizacyjne przyjęte w fazie realizacji projektu, tempo rozprzedaży działek, stopień infrastrukturalnego zaawansowania do wybuchu II wojny światowej oraz skala ujawnionej społecznej aktywności jej mieszkańców. Powstanie „miasta-ogrodu” Żarki przedstawiono na szerokim tle przemian ideowych, społecznych i gospodarczych czasów Drugiej Rzeczypospolitej. Stworzyło to możliwość ukazania tego przedsięwzięcia jako specyficznego wytworu epoki dwudziestolecia międzywojennego, wyrosłego przede wszystkim na bazie ówczesnych realiów ekonomicznych, oczekiwań społecznych i ram prawnych.

Książka składa się z pięciu zasadniczych rozdziałów. W pierwszym wprowadzeni zostają naczelni animatorzy i projektodawcy przedsięwzięcia – hrabstwo Raczyńscy ze Złotego Potoku. Uwaga koncentruje się w szczególności na właścicielu złotopotockich, a zarazem także i żareckich dóbr, Karolu Raczyńskim. Rozdział przedstawia najświetniejszych przodków Raczyńskiego, a także kreśli obraz jego dzieciństwa i młodości, aż do zawarcia związku małżeńskiego z księżniczką Stefanią Czetwertyńską.

Rozdział drugi przybliży dzieje dóbr ziemskich Żarki, od ich najodleglejszych, uchwytnych źródłowo, początków aż do momentu zakupu posiadłości przez Karola Raczyńskiego w 1916 roku. W centrum rozważań znajdują się dziewiętnastowieczne losy majątku, naznaczone zarówno okresem wielkiej *prosperity* lat 30. i 40., związanej z działalnością niezwykłego przedsiębiorcy Piotra Steinkellera, jak i okresem regresu oraz stagnacji w drugiej połowie tego stulecia. Przedstawione zostają ponadto okoliczności transakcji, w wyniku której pozostałość nie rozprzedanych dóbr żareckich przeszła w posiadanie Karola Raczyńskiego.

Trzeci rozdział poświęcony jest nakreśleniu wieloaspektowego tła decyzji o parcelacji części zakupionego majątku Żarki oraz o utworzeniu tam nowej osady nawiązującej do idei „miasta-ogrodu”. Przywołane zostały realia społeczne, gospodarcze i ustrojowe świeżo odrodzonej Rzeczypospolitej, oraz związane z nimi wyzwania, przed którymi stanęli Raczyńscy jako reprezentanci najwyższej

warstwy społecznej. W rozdziale zostaje także naszkicowana pokrótce historia idei „miasta-ogrodu” i jej ewolucyjne przeobrażenia, zarówno w kontekście szerszym – europejskim, jak i w węższym – krajowym.

W rozdziale czwartym zrekonstruowano proces powstawania osady od strony formalno-prawnej. W oparciu o analizę aktów prawnych regulujących procedurę parcelacji, został odtworzony modelowy przebieg takiego kilkietapowego postępowania, a następnie „wpisano” weń konkretne działania w tym zakresie podejmowane przez Zarząd Dóbr hr. Karola Raczyńskiego. W dalszej części omówiony został szczegółowo kształt osady, zarówno pierwotny, jak i ten późniejszy, wynikający ze znaczącego powiększenia jej obszaru. Ważką częścią analizy stała się próba uchwycenia w Żarkach obecności charakterystycznych dla projektu „miasta-ogrodu” elementów przestrzennych. Na tak zarysowanym tle przedstawiono proces parcelacji ziemi skutkujący powstaniem nowej osady o nazwie Kolonia Letnia Żarki. Ukazano także procedurę dochodzenia do własności z perspektywy nabywców parcelowanych działek.

Ostatni rozdział poświęcony został różnym aspektom życia codziennego w „mieście-ogrodzie” Żarki. Przedmiotem rozważań stały się następujące zagadnienia: proces rozbudowy miejscowości i jego efekty budowlano-architektoniczne, sposoby spędzania wolnego czasu w okresie wakacyjnym, rytm dnia wczasowiczów, letniskowa moda oraz życie miejscowości po sezonie. Istotna kwestia poruszona w tej części pracy to także sprawa powołania do życia Towarzystwa Przyjaciół Kolonii Letniej Żarki.

W zakończeniu dokonano wieloaspektowej oceny przedsięwzięcia Raczyńskich, odwołując się między innymi do porównania z Podkową Leśną – najgłośniejszą na polskim obszarze międzywojenną parcelacją opartą o ideę „miasta-ogrodu”. Książkę wieńczy *Post Scriptum*, w którym – w syntetyczny sposób – zarysowano losy miejscowości w czasach okupacji niemieckiej oraz w PRL-u, jak też ukazano jej przeobrażenia w ostatniej dekadzie XX w. Podjęto również próbę odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu zasadnicze właściwości przedwojennego „miasta-ogrodu” zdołały przetrwać kolejne dziesięciolecia w radykalnie odmienionej społeczno-politycznej rzeczywistości.

W aneksie pracy zamieszczono kompletny wykaz przedwojennych nabywców działek w Kolonii Letniej Żarki.

Słowa kluczowe: miasto-ogród, II Rzeczpospolita, Karol i Stefania Raczyńscy, Żarki, parcelacja, historia Polski

Redakcja, redakcja techniczna i łamanie
Michał Noszczyk

Projekt okładki (z wykorzystaniem fotografii Autorki),
stron rozdzielających oraz opracowanie materiału ilustracyjnego
Michał Noszczyk

Korekta
Marzena Marczyk

Redaktor inicjujący
Michał Kompała

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.12.2023:
Copyright © 2022 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzysiamy otwartej nauce. Od 1.01.2024 publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersja elektroniczna monografii zostanie opublikowana w formule wolnego dostępu
w Repozytorium Uniwersytetu Śląskiego www.rebus.us.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-0502-5306>
Malczewska-Pawelec, Dorota
„Miasto-ogród” Żarki : historia / Dorota
Malczewska-Pawelec. Wydanie I. - Katowice :
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2022

<https://doi.org/10.31261/PN.4138>
ISBN 978-83-226-4245-0
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4246-7
(wersja elektroniczna)

Wydawca:
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail:wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:
Volumina.pl Sp. z o.o.
ul. Księcia Witolda 7–9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Ark. druk. 21,0. Ark. wyd. 22,0. Kreda mat. 115 g. PN 4138.
Cena 59,90 zł (w tym VAT)